

В. В. Маковецькааспірант кафедри цивільного права та процесу
факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ

ПОНЯТТЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ ПРАВА НА НАЛЕЖНЕ БАТЬКІВСЬКЕ ВИХОВАННЯ: ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ КОНТЕКСТ

У статті досліджуються право на належне батьківське виховання як об'єкт цивільного права, поняття захисту права на належне батьківське виховання, його характерні риси та правовий механізм захисту такого права. Також досліджуються суб'єкти відносин у сфері захисту права на належне батьківське виховання.

Ключові слова: особисте немайнове право, батьківське виховання, права та обов'язки.

Постановка проблеми. Захист права на належне батьківське виховання є одним із пріоритетів розвитку механізму захисту прав людини в нашій державі. З огляду на особливий статус дітей як суб'єктів, що не можуть самостійно повноцінно здійснювати захист своїх прав та охоронюваних законом інтересів, і специфіку відносин між батьками та дітьми дослідження та захист таких відносин потребують особливо-го підходу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці цивільного та сімейного права у сфері дослідження прав дитини та забезпечення права на належне батьківське виховання присвячено цілу низку наукових праць таких дослідників, як Р. Балабан, С. Лов'як, О. Пунда, В. Тісногуз, О. Синегубов та інші.

Мета статті – надати юридичну характеристику праву на захист права на належне батьківське виховання, визначити повний обсяг прав, що входять до права на захист права на належне батьківське виховання.

Виклад основного матеріалу. Право на захист права на належне батьківське виховання є складним феноменом, що, безперечно, є об'єктом цивільного права.

Варто зазначити, що для повного розуміння поняття права на захист права на належне батьківське виховання необхідно є детермінація терміна «належне батьківське виховання». Говорячи про виховання загалом, О.О. Пунда зазначає, що воно здійснюється під впливом таких факторів, як культура, освіта, навчання, спадковість і середовище. При цьому сам процес виховання полягає не у прямому впливі

конкретної особи чи осіб на дитину, а є комплексним феноменом, що полягає у впливі соціального середовища загалом [8, с. 313].

З цього можна дійти висновку, що захист права на належне батьківське виховання пов'язаний із забезпеченням права дитини не тільки на належне виховання батьками, але й відповідний досвід до соціуму та до належного людського оточення.

Пропонується визначити право на захист права на належне батьківське виховання як систему взаємопов'язаних прав та обов'язків дітей і батьків, що спрямовані на захист особистих немайнових прав дитини та батьків, які полягають, з одного боку, у захисті права дитини на гармонійний розвиток, врахування її думки під час виховання та оптимальну соціалізацію, а з іншого боку – на захист права батьків здійснювати піклування особисто або обирати заходи піклування, якщо це не загрожує інтересам дитини.

Тому пропонується окреслити такі характерні риси права на захист права на належне батьківське виховання:

1. Це право має складну подвійну структуру. Воно складається із захисту права дітей на належне батьківське виховання та захисту права батьків на здійснення ними належного батьківського виховання.

2. Це право має складний комплексний характер та охоплює не тільки взаємовідносини батьків і дітей, але й взаємовідносини дітей із соціумом. Тому право на захист права на належне батьківське виховання охоплює захист права дитини на забезпечення належної взає-

модії із суспільством. Відповідно, батьки також мають право на захист права на забезпечення можливості обрання для їх дітей належних шляхів взаємодії із соціумом.

3. Пріоритетом під час захисту як права дітей на належне батьківське виховання, так і під час захисту права батьків на здійснення ними належного батьківського виховання є саме забезпечення інтересів дитини. Захист прав батьків на здійснення ними належного батьківського виховання є можливим лише в тому разі, якщо таке право не суперечить інтересам дитини.

4. Обов'язкова необхідність врахування думки дитини як під час здійснення самого права на належне батьківське виховання, так і під час здійснення захисту права на захист права на належне батьківське виховання.

5. Обмеженість особистого здійснення дитиною захисту права на належне батьківське виховання. Причому не можна сказати, що дитина повністю позбавлена можливості здійснення такого захисту. Зокрема, відповідно до ч. 3 ст. 152 Сімейного кодексу України, дитина має право звернутися за захистом своїх прав та інтересів до органу опіки та піклування, інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування та громадських організацій [4]. Тобто, хоча дитина й обмежена у своєму праві на захист права на належне батьківське виховання, вона може звернутися до інших суб'єктів, що можуть здійснювати захист такого права. Важливо зауважити, що відповідно до ч. 4 ст. 152 Сімейного кодексу України дитина має право звернутися за захистом своїх прав та інтересів безпосередньо до суду, якщо вона досягла чотирнадцяти років [4]. Тобто після досягнення чотирнадцяти років дитина може здійснювати захист права на належне батьківське виховання в повному обсязі.

6. Об'єктом захисту є особисті немайнові права. О. Синегубов, досліджуючи особисті немайнові права дитини, дійшов висновку, що до особистих немайнових прав дитини можна віднести такі права, як право на сім'ю, право на належне батьківське виховання, право на спілкування з батьками та іншими членами сім'ї, право на опіку та піклування [9, с. 367]. Цю позицію підтримує С. Лов'як, який визначає особливе місце прав, що сприяють процесу виховання підростаючого покоління, серед суб'єктивних прав, враховуючи їх важливість для формування повноцінної соціалізованої особи [3, с. 213]. З цієї думкою пропонується погодитись і відне-

сти право дитини на належне батьківське виховання до особистих немайнових прав. З цього випливає, що й право на захист права дитини на належне батьківське виховання є особистим немайновим правом. Важливо зазначити, що оскільки право на захист права на належне батьківське виховання має дуалістичний характер (це право мають як діти, так і батьки), то потрібно наголосити, що таке право є особистим немайновим правом дітей і батьків.

Пропонується розробити систему прав, що входять до комплексу права на захист права на належне батьківське виховання.

Першим пропонується визначити право на звернення до суду для захисту права на належне батьківське виховання. Суб'єктом безпосередньо здійснення цього права можуть бути батьки та діти, що досягли 14 років.

Другим необхідно визначити право на звернення до компетентних державних органів, органів місцевого самоврядування та громадських організацій із метою захисту права на належне батьківське виховання. Суб'єктами таких звернень можуть бути як батьки, так і діти, що потребують захисту права на належне батьківське виховання.

Окремо варто наголосити на великому значенні органів опіки та піклування в системі органів, що здійснюють захист права на належне батьківське піклування. Органи опіки і піклування, діючи відповідно до Порядку провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 р. № 866, здійснюють захист прав дітей. Зокрема, вирішують питання у сфері здійснення батьківського виховання, такі як вирішення спору між батьками щодо участі у вихованні дитини одного з батьків, що проживає окремо від дитини (п. 73), здійснення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах (п. 3¹) тощо [6].

Важливо зазначити, що ми вважаємо окремими формами захисту права на належне батьківське виховання отримання інформації. Відповідно до Роз'яснень Міністерства юстиції України від 3 травня 2012 р. «Право на доступ до інформації як елемент правового статусу особи», право на доступ до інформації є конституційним правом людини, яке передбачене і гарантоване ст. 34 Конституції України, а саме – право кожного на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і пере-

конань; право вільно збирати, зберігати, використовувати й поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб на свій вибір [5].

Тому необхідно наголосити на важливості такого елемента механізму права на належне батьківське виховання, як право батьків і дітей на інформацію у сфері здійснення належного батьківського виховання. Оскільки діти є сильно обмежені у своєму праві на інформацію загалом, необхідним убачається підсилення роботи у навчальних закладах із дітьми щодо роз'яснення останнім змісту їх права на належне виховання та інших охоронюваних законом прав та інтересів, зокрема права на захист права на належне батьківське виховання. Іншою формою реалізації права на інформацію може виступати консультування. Важливо наголосити, що консультування має бути доступним як для дітей, так і для батьків.

– Ця думка підтверджується ратифікованою Україною Конвенцією про контакт із дітьми (ETS N 192), де зазначено, що дитина, яка відповідно до внутрішнього законодавства вважається досить свідомою, за винятком, коли це явно суперечить її найвищим інтересам, має право:

- одержувати всю суттєву інформацію;
- отримувати консультації;
- висловлювати свою думку [2].

Оскільки інформація щодо права дитини на захист права на належне батьківське виховання, безперечно, є суттєвою і важливою для охорони прав дитини, то можна сказати, що відповідно до зазначеної вище Конвенції за державою закріплюється обов'язок забезпечити доступ дитини до такої інформації.

Також окремою формою здійснення права на захист права на належне батьківське виховання вбачається налагодження діалогу між батьками та дітьми. Однією з таких форм можна визнати роботу психологів у школах. На нашу думку, необхідним є законодавче закріплення обов'язкового для батьків та дітей процесу діалогу в окремих ситуаціях, коли це необхідно для здійснення належного виховання. Прикладом такої ситуації є скоєння дітьми правопорушення. Це, безперечно, свідчить про недостатню соціалізацію дитини або деформацію, причиною якої може бути неналежне виховання. Тому необхідним є налагодження контакту дитини з батьками та надання їм професійної допомоги.

Важливо наголосити на такій формі захисту батьками права на належне батьківське виховання, як усунення перешкод в участі вихован-

ня дитини, встановлення порядку зустрічей із дитиною, встановлення обов'язку виплати аліментів тощо. Цікавою особливістю таких відносин є те, що основними суб'єктами виступають батьки. Саме між ними є спір щодо захисту прав одного чи обох із них на здійснення належного батьківського виховання. Саме в цих відносинах можливим для дослідження є такий вид права на захист права на належне батьківське виховання, як право на звернення до медіатора.

Обговорення необхідності створення інституту медіації вже давно йдуть серед правників. Враховуючи проголошений нашою країною курс на євроінтеграцію, створення такого інституту має стати одним із нагальних завдань для нашої правової системи, оскільки у більшості країн єврозони вже давно використовують медіацію як ефективний механізм вирішення спорів.

Український законодавець визнав важливість створення інституту медіації та прийняв 3 листопада 2016 р. в першому читанні проект закону «Про медіацію».

Згідно із ст. 2 цього законопроекту, медіація – альтернативний (позасудовий) метод вирішення спорів, за допомогою якого дві або більше сторони спору намагаються в рамках структурованого процесу за участі медіатора досягти згоди для вирішення їх спору.

Відповідно до п. 1 ст. 3 законопроекту, медіація може застосовуватися в будь-яких конфліктах (спорах), зокрема цивільних, сімейних, трудових, господарських, адміністративних, а також у кримінальних провадженнях і справах щодо адміністративних правопорушень [7].

Тобто пропонується використовувати інститут медіації під час вирішення, зокрема, сімейних і цивільних спорів. Пропонується законодавчо закріпити обов'язковість досудової процедури медіації у справах, що стосуються захисту права на належне батьківське виховання. Зокрема, це стосується справ щодо виплат аліментів. На нашу думку, отримання аліментів є елементом забезпечення належного батьківського виховання, оскільки на ці кошти здійснюється виховання дитини, причому не тільки у формі придбання предметів матеріального світу, але й у формі створення додаткових можливостей для соціалізації (відвідань дитиною спортивних і розвиваючих груп, різного роду таборів відпочинку тощо).

Перспективний досвід використання механізму обов'язкового залучення медіатора для

досудового вирішення спорів, пов'язаних із вихованням дитини, можна знайти в Австралії. З 2007 р. там була впроваджена процедура обов'язкового досудового звернення до фахівців у галузі сімейних спорів, що мають відповідну державну акредитацію (аналог медіаторів) у справах, пов'язаних із вихованням дітей після розлучення їх батьків. Крім того, в Австралії діє мережа центрів сімейних відносин, що спеціалізуються саме на наданні послуг із примирення та налагодження діалогу між батьками та фінансується з державного бюджету [10, с. 9].

Убачається, що застосування процедури медіації є більш сприятливим для психіки дитини, ніж судовий розгляд справи. Крім того, в окремих справах можливим є навіть виклик дитини до суду та опитування її. Наприклад, у Швеції близько 90% спорів, пов'язаних із встановленням порядку виховання дітей, вирішується саме на стадії медіації, не доходячи до стадії судового розгляду [10]. Водночас медіатори, що є спеціалістами не тільки з питань юриспруденції, але й із питань психології, зможуть звести негативні наслідки для психіки дитини до мінімуму.

До того ж створення обов'язкового механізму досудового врегулювання створить можливість збільшити ймовірність примирення. На думку Р. Балабана, наявний нині механізм примирення подружжя не є досить ефективним [1, с. 58].

У ч. 1–2 ст. 7 проекту закону «Про медіацію» зазначено, що медіатор не залежить від сторін медіації, державних органів, інших юридичних і фізичних осіб. Втручання державних органів, будь-яких юридичних і фізичних осіб у діяльність медіатора під час підготовки та проведення медіації забороняється. На нашу думку, ця позиція є не зовсім зваженою. У разі прийняття концепції обов'язковості процедури медіації з окремих категорій справ, можливою є ситуація, коли медіаторів просто не буде вистачати.

Крім того, пропонується розглянути можливість створення механізму надання безоплатної допомоги медіатора для окремих категорій осіб чи з окремих категорій справ. Оскільки, безперечно, захист права на належне батьківське виховання є одним із важливих завдань нашої держави, то, відповідно, держава має робити все від неї залежне для забезпечення максимального захисту такого права.

Саме з метою створення ефективного механізму надання безоплатної допомоги медіатора пропонується створити державний орган, що

здійснював би медіацію. Пропонується встановити, що такий орган має належати до Міністерства юстиції України.

Отже, пропонується внести відповідні зміни до проекту закону «Про медіацію» та прийняти його, а також внести відповідні зміни до інших нормативно-правових актів із метою надання правового регулювання відносинам, пов'язаним із здійсненням такого механізму досудового вирішення спорів, як медіація.

Висновки і пропозиції. Необхідно законодавчо закріпити поняття права на захист права на належне батьківське піклування. Пропонується надалі розвивати такий механізм захисту права на належне батьківське піклування, як право на інформацію щодо здійснення захисту права на належне батьківське піклування. Крім того, вбачається доцільним закріпити обов'язковість застосування механізму досудової медіації зі справ, пов'язаних із вихованням дитини. Для цього потрібно внести зміни у проект закону «Про медіацію» та прийняти його, а також внести відповідні зміни до інших нормативно-правових актів.

Список використаної літератури:

1. Балабан Р., Сінцов Г. Правові засади запровадження процедури сімейної медіації у роботі органу опіки та піклування. *Юридичний журнал*. 2012. № 2. С. 66–68.
2. Конвенція про контакт з дітьми від 15 травня 2003 р. (ETS N 192). Рада Європи. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_659.
3. Лов'як С. Здійснення та виконання особистих немайнових прав та обов'язків батьків. *Митна справа*. 2015. № 1 (2.2). С. 210–216.
4. Сімейний кодекс від 10 січня 2002 р. № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № № 21–22. Ст. 135.
5. Право на доступ до інформації як елемент правового статусу особи / Міністерство юстиції України; Роз'яснення від 3 травня 2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0012323-12>.
6. Порядок провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 р. № 866. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF>.
7. Проект закону України «Про медіацію» № 3665 від 17 грудня 2015 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57463.
8. Пунда О. Поняття та проблеми здійснення особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування людини: монографія.

- Хмельницький – Київ: Вид-во С. Пантюка, 2005. 436 с.
9. Синегубов О. Загальні положення здійснення права дитини на сім'ю. *Форум права*. 2013. № 4. С. 367–373.
10. Тісногуз В. Медіація – один з альтернативних методів вирішення спорів. URL: <http://legalweekly.com.ua/index.php?id=16061&show=news&&newsid=122934>.
-

Маковецкая В. В. Понятие права на защиту права на надлежащее родительское воспитание: гражданско-правовой контекст

В статье исследуются право на надлежащее родительское воспитание как объект гражданского права, понятие защиты права на надлежащее родительское воспитание, его характерные черты и правовой механизм защиты такого права. Также исследуются субъекты отношений в сфере защиты права на надлежащее родительское воспитание.

Ключевые слова: личное неимущественное право, родительское воспитание, права и обязанности.

Maikovetska V. V. Concept of the protection right of proper parental care right: civil legal context

The article examines the right of proper parental care, as an object of civil law, the concept of protecting the right of proper parental care, its characteristics and the legal mechanism for protecting such a right. It also examines the subjects of relations in the field of protection of the right of proper parental care.

Key words: personal law, parental education, rights and obligations.